

27. Шубин А.В. Координаты истории (к вопросу о методологии сравнительных исторических исследований) // Европейские сравнительно-исторические исследования. – М.: ИВИ РАН, 2002. – С. 267-291.
28. Cohen D. Comparative history: buyer beware / Deborah Cohen // Comparison and history. Europe in Cross-National perspective / Ed. by Deborah Cohen, Maura O'Conner. – N.Y.; L. : Routledge, 2004. — P. 57–69.

Каганов Ю. О. Историческая компаративистика через призму философско-методологического взгляда

В статье раскрываются философские основы компаративного подхода, характеризуются его эпистемологические особенности. Акцентируется внимание на методологическом арсенале исторической компаративистики, функциях и правилах ее применения в научном анализе. Делается акцент на весомости соблюдения теоретико-методологических требований для корректности проведения сравнений в исторических исследованиях.

Ключевые слова: историческая компаративистика, компаративный подход, методология, эпистемология

Kaganov Yu. O. Historical comparativistics through the lens of philosophical and methodological point of view

The article describes philosophical principles of comparative approach and analyses its' epistemological peculiarities. Our attention is drawn to methodological tools of historical comparativistics, functions and rules on its' use in scientific analysis. The author stresses the idea that it's important to meet theoretical and methodological requirements to make correct comparisons in historical researches.

Key words: historical comparativistics, comparative approach, methodology, epistemology

УДК: 327(477+47)

С. О. Шергін

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН

Статтю присвячено аналізу трансформації геополітичної ідентифікації України у контексті розвитку українсько-російських відносин. Особливу увагу приділено проблемі впливу глобалізаційних процесів на характер змін геополітичної ідентичності України в XXI ст.

Ключові слова: геополітична ідентифікація, геополітична ідентичність, трансформація, глобалізація, двосторонні відносини.

Глобальні трансформації створюють нові соціально-економічні обставини та геополітичні умови для функціонування суб'єктів світової політики і таким чином формують міжнародний порядок XXI ст. Даний процес характеризується розширенням міжнародного середовища за рахунок появи нових суб'єктів і ускладненням структури міжнародної системи внаслідок зміни та перерозподілу їх ролевих функцій. Постбіполярний світ, в якому з'являються нові центри сили та впливу, які Америка вже не здатна контролювати, за словами редактора «Newsweek» Ф. Закарія, стає дедалі більш «постамериканським» [1].

Можна гіпотетично припустити, що перебудова глобальних силових векторів створить ситуацію, коли деякі країни світового центру та світової периферії будуть здатні помінятися місцями. Це припущення стосується насамперед тих країн, які мають можливість виправити асиметрію у своїх відносинах з так званими «центральними» державами. Мета даної статті полягає в тому, щоб визначити наскільки дана ситуація гіпотетично стосується українсько-російських відносин, які, незважаючи на їх переважно регіональний вимір і асиметричний характер, також піддаються впливу геополітичних перетворень глобального масштабу.

Після розпаду СРСР і утворення СНД українсько-російські відносини стали центральним елементом у системі міждержавних відносин на пострадянському геополітичному просторі. Розташована в межах так званого східноєвропейського хартленду, маючи при цьому значні географічні параметри, доволі потужний економічний і ресурсний потенціал, Україна є діючим регіональним актором, який справляє відчутний вплив на загальноєвропейський процес. Для Росії дана обставина має особливе значення, позаяк без такої ролі України вона сама не в змозі бути системоутворюючим чинником євразійського процесу, зокрема, в контексті безпекової політики [2, с.199].

Російська стратегія сталого розвитку в XXI ст., яка спрямована на комплексне вирішення економічних, екологічних, ресурсних, науково-технічних і інноваційних завдань шляхом посилення ролі держави, має чітко визначений регіональний напрям. У цьому контексті стабільне співробітництво з основними державами-учасницями СНД розглядається російськими розробниками цієї стратегії як «пілотний полігон» для опрацювання проекту, який може бути запропонований міжнародній спільноті у ситуаціях, що вигідні Росії і країнам Співдружності [3, с.94-96].

У політично-правовому аспекті відносини України з Російською Федерацією ґрунтуються на принципах, які визначені в основних державних документах: Декларації про державний суверенітет України, Акті проголошення незалежності України, Конституції України, Основних напрямів зовнішньої політики України, а також підписаному 31 травня 1998 р. Договорі про дружбу, співробітництво і партнерство.

Співробітництво України і Росії спирається на вагомий договірно-правовий базис, що складається із сотень міждержавних і міжурядових (близько 200) та міжвідомчих документів (близько 300). До визначальних документів українсько-російських відносин належать Договір про економічне співробітництво на 1998-2007 рр. від 27 лютого 1997 р., а також три угоди щодо Чорноморського флоту, Договір про державний кордон від 28 січня 2003 р., Договір про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки від 24 грудня 2003 р. тощо.

Період 2005-2009 рр. не був відзначений активним розвитком договірно-правової бази у сфері двосторонніх відносин. Візит президента В. Ющенка до Москви у лютому 2005 р. показав, що Україна того часу віддавала пріоритет розвитку відносин з Європейським Союзом у рамках стратегії інтеграції в європейські та євроатлантичні структури. У зовнішній політиці України однією із актуальних залишалась проблема збереження позитиву відносин з Росією поряд з реалізацією інтегрування в ЄС. Водночас, позиціонуючи стратегію регіонального лідерства, Київ демонстрував свій намір не відступати від проголошених пріоритетів у реалізації офіційної доктрини «європейського вибору» і євроатлантичного курсу. На думку тогочасного українського президента, курс України на євроінтеграцію «не зашкодить Росії та її відносинам з Європою» [4].

Таким чином, заявлені наміри України щодо євроатлантичної інтеграції та регіонального лідерства були або стратегічними, з великими термінами реалізації, або тактичними, що не мають надійної довгострокової перспективи. Для переведення українсько-російських відносин з так званого «прагматичного» рівня на рівень стратегічного партнерства не було створено ані концептуально-правових, ані реальних політичних умов. По-перше, концептуальний рівень опрацювання «північного» вектору зовнішньополітичної стратегії України був абсолютно неадекватним об'єктивним потребам налагодження та розвитку двостороннього співробітництва. По-друге, у відносинах України і Росії були відсутні наміри шукати компроміси для розв'язання двосторонніх проблем та робити реальні політичні кроки на зустріч один одному. Обидві країни продовжували демонструвати протилежні підходи щодо реалізації своєї державної геополітичної ідентичності та зовнішньополітичної стратегії.

Ситуація у двосторонніх відносинах почала змінюватися лише після президентських виборів в Україні в 2010 р. і приходу до влади кандидата від партії регіонів В. Януковича. Критичного характеру ці зміни набули в результаті офіційного візиту президента РФ Д. Медведєва в Україну 17-18 травня 2010 р. Підписання так званих «Харківських угод», тобто комплексу двосторонніх міждержавних, міжурядових і міжвідомчих документів про співробітництво у різних сферах фактично надало українсько-російським відносинам статус стратегічного партнерства. Зокрема, у підсумковій заяві з питань європейської безпеки президенти України і Росії висловили намір «активно сприяти створенню загального простору юридично обов'язкових гарантій рівної і неподільної безпеки для всіх без винятку держав євроатлантичного простору, включаючи надійні гарантії для країн, що добровільно відмовились від ядерних арсеналів, і позаблокових держав» [5, с.А7].

Зближення позицій двох держав щодо ключових проблем світової політики свідчить, що характер відносин між ними є максимально наближеним до стратегічного партнерства, оскільки наступним кроком має бути юридично оформлене співробітництво в галузі колективної безпеки. Характерно, що російський президент, перебуваючи в Києві, висловився з приводу перспективи участі України в організації договору про колективну безпеку (ОДКБ). Отже, геополітичні аспекти двосторонніх відносин знову довели свою значущість у справі створення «модернізованої архітектури і єдиної системи безпеки в Євро-Атлантиці», про що заявив президент В. Янукович. Така позиція лідерів двох держав у цілому збігається з позицією Генерального секретаря НАТО Андерса Фог Расмуссена, який заявив у березні 2010 р., що Європа у співробітництві з РФ повинна «створити єдину систему протиракетної оборони від Ванкуверу до Владивостоку» [4, с.А7].

Ухвалений Верховною Радою проекту Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» не створює обмежувальних рамок для розбудови держави, в тому числі і на міжнародній арені. Інтеграція України в європейській політичний і економічний простір, а також участь у розвитку європейської системи колективної безпеки на засадах позаблоковості – це збалансована стратегія держави в сучасних геополітичних умовах. Прагнення України уникати залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур обумовлено її транзитивним станом, а також історичним минулим. По відношенню до Росії та структур СНД, у яких вона домінує, зовнішньополітичний вектор України залишається концептуально незмінним – взаємовигідне, рівноправне та широкомасштабне співробітництво, що має рівень стратегічного партнерства. Проте далеко не всі вітчизняні фахівці-міжнародники та спеціалісти в галузі українсько-російських відносин погоджуються визнавати їх такими, що мають статус стратегічного партнерства [6, с.210-211].

Зі свого боку, представники національно-державницької російської наукової еліти вважають політику Російської Федерації щодо країн СНД неефективною і такою, що не забезпечує її геополітичних інтересів. У своїх розробках так званої «нової російської доктрини» вони зазначають, що «стимулювання колишніх республік СРСР до зближення з Росією не може здійснюватися виключно економічними методами». З метою поглиблення «російського впливу» в країнах-сусідах разом з посиленням дипломатичної активності пропонується розгорнути «цілеспрямовану культурну експансію». У цьому плані українському вектору пострадянської стратегії Росії відводиться особливе місце [7, с.248-253].

З огляду на важливу роль геополітичних чинників у формуванні національних стратегій розвитку двох держав доцільно зупинитися на питанні трансформації геополітичної ідентифікації України у контексті проблем українсько-російських відносин.

Проблеми практичного застосування здобутків вітчизняної геополітики та трансформації цих знань в ефективні форми створення системи національної безпеки стають дедалі більш актуальними. Особливо за умов, коли досягнуто ясне розуміння того, що недостатньо лише констатації фактів наявності загроз, пов'язаних із деструктивним впливом геополітичного чинника на національну безпеку України.

Потреба у власній геополітичній ідентифікації обумовлена насамперед такими об'єктивними факторами:

- стратегічним плануванням розбудовою національної держави;
- здійсненням стратегії національної безпеки та оборони;
- розвитком економічного співробітництва з регіональними та глобальними державами;
- інтересами забезпечення внутрішньої стабільності.

Розбудова української державності супроводжується трансформацією її геополітичної ідентичності. Водночас іде процес науково-теоретичного та прикладного опрацювання геополітики України. Проблеми генезису вітчизняної геополітики та трансформації геополітичного знання у форми практичного відстоювання інтересів Української держави традиційно привертала увагу політологів різних шкіл. Про це свідчать чимало захищених останнім часом дисертацій, опублікованих монографій і навчальних посібників, а також значна кількість наукових статей у спеціалізованих виданнях [8].

Порівняно нещодавно в науковий обіг української політичної науки були введені такі поняття, як *геополітичний* і *геоекономічний код*. Застосування цих понять у дослідженнях геополітичних і геоекономічних процесів, пов'язаних із здійсненням внутрішньої та зовнішньої політики України, уможливує значно підвищити їх праксеологічний рівень. Зокрема це стосується вивчення феномену геополітичної *самоідентифікації* України в регіональному та глобальному вимірі.

Самоідентифікація – це визначення специфічних політичних і соціокультурних рис національної держави на основі їх самостійного бачення. У даному аспекті національно-державна самоідентичність України – це *багатоманітний комплекс діалектично взаємопов'язаних і взаємозалежних політичних, соціально-економічних, духовно-культурних, територіально-регіональних елементів громадської свідомості, структура яких склалася в процесі та внаслідок тривалого історичного розвитку українського суспільства*.

Щодо видів ідентичності, то, посилаючись на існуючу в політичній науці типологію, можна навести такі:

- персональна (особиста);
- колективна (групова);
- національна;
- цивілізаційна;
- геополітична (регіональна, глобальна).

Слід зазначити, що ідентичність не є безумовною універсалією, іманентно притаманною особі або колективу. Вона конструюється соціумом і народжується та зникає під впливом певних соціокультурних процесів. Немає також і підстав стверджувати про домінування якогось окремого типу ідентичності, позаяк кожен тип ідентичності актуалізується конкретною ситуацією [9, с.38].

Гіпотеза про те, що трансформація української геополітичної ідентичності відбувається внаслідок становлення на теренах України двох нових типів ідентичності – регіональної (європейської) і глобальної (транснаціональної), потребує доведення двох тез. По-перше, поява нових типів геополітичних ідентичностей цілком імовірна. По-друге, національні ідентичності трансформуються під впливом транснаціональних ідентичностей, що притаманні суб'єктам глобалізації.

Функціональний вимір регіональної ідентичності означає участь держави у створенні та розбудові регіону, до якого вона належить, її роль у формуванні структури регіональної безпеки, яка стає необхідною умовою національної безпеки. Аналогічний вимір глобальної ідентичності означає участь держави у формуванні світової спільноти та структури глобальної безпеки, яка має наднаціональний характер. Зрозуміло, що рівень глобальної ідентичності є недосяжним і недоцільним для України, яка знаходиться в стані «демократичного транзитиву», а її цивілізаційна самоідентифікація тяжіє до європейської ідентичності.

Процеси глобалізації суттєво впливають на цивілізаційну самоідентифікацію посткомуністичних суспільств, які стикаються зі складними проблемами забезпечення соціально-політичної стабільності та сталого економічного розвитку. У випадку з Україною вплив глобалізації пов'язаний з нелінійними за своєю спрямованістю перехідними процесами, які спричиняють численні проблеми пошуку нової ідентичності на рівні окремих соціальних груп, політичних сил та суспільства в цілому. Для сучасного українського політикуму проблема геополітичної ідентичності пов'язана з інтегральним впливом історичної спадщини та нових чинників доби глобалізації. Звідси мають місце нестійкість геополітичних орієнтацій серед українського істеблішменту та окремих регіональних еліт і соціальних груп, а також структурна конфронтація між прихильниками та противниками євроінтеграційного курсу країни.

Не менш важливим є з'ясування впливу процесів геополітичної і цивілізаційної самоідентифікації на сприйняття українською масовою свідомістю місця та ролі України в світі, а також на ставлення до західних

інститутів і цінностей. Значущість цього завдання визначається як важливістю для розвитку України відносин із Заходом, так і динамізмом загальноєвропейського процесу.

У цьому контексті уявляється важливим дослідити та визначити приналежність України до певного соціокультурного типу, якщо не обмежуватись уявленням про її «абсолютну» європейсько-християнську ідентичність. В історичному розвитку України простежується наявність декількох основних груп геополітичних доктрин: західна (європейська), південна (чорноморська), східна (проросійська), а також синтетичні (балтійсько-чорноморська, доктрина панславізму) та геоцентрична.

Географічно перебуваючи в Європі, Україна зазнавала переважно європейського культурно-історичного впливу. Разом з тим, її історія, культура та менталітет народу мають цілком помітний відбиток впливу «східної стихії», який вона, за словами видатного українського історика М. Грушевського (1866-1934), «перетравила реактивами свого західного духу». Підсумком міркувань М. Грушевського на цю тему є наступне: «Ми являємося одним з найбільш орієнталізованих західних народів – подібно як болгари, серби, іспанці – і ми повинні не забувати, а розвивати і використовувати те корисне і цінне, що дала нам ця орієнтальна стихія» [10, с.150].

Про сильні «незахідні елементи» в українському національному типі писав у своїх наукових працях історик і політолог І. Лисяк-Рудницький (1919-1984). На його думку, для української історії характерний синтез двох традицій – західної соціально-політичної і східної християнсько-духовної. Цей відомий представник державницької школи в українській політичній думці сформулював концепцію рівноваги України між Заходом та Сходом, згідно з якою «Україна розташована між світами греко-візантійської й західної культур і законний член їх обох, намагалася на протязі своєї історії поєднати ці дві тенденції у живу синтезу» [11, с.9].

Свій внесок в обґрунтування України як геополітичної реальності зробив вчений-географ С. Рудницький (1877-1937). Він вважав, що саме географічне розташування України на південному Сході Європи зумовило постійний вплив на її територію як Сходу, так і Заходу. С. Рудницький ототожнював впливи із Сходу з Росією, а із Заходу – з Польщею. При цьому вчений підкреслював фатальність географічно-політичного впливу Росії на українську націю та її територію. Актуальними сьогодні виглядають тези вченого про фактори невідності геополітичного положення України відносно Росії, тобто постійне прагнення Російської держави отримати вихід до Чорного моря, Близького Сходу та Балканського півострову, використовуючи транзитні можливості української території [12, с.416].

Ідеолог українського інтегрального націоналізму Д. Донцов (1883-1973) дотримувався чітко прозахідної антиросійської геополітичної орієнтації і вважав, що Україна є продовженням Центральної Європи. Аналізуючи геополітичне становище України, він зазначав, що «...положення України означає якраз головні лінії нашої політики. Коли історія і географія зробили з нас аванпост Європи проти Росії... то першою заповіддю нашої політики повинно бути: 1. В політиці внутрішній – плекання всіх засад західної культури... 2. У політиці зовнішній повна сепарація від Росії. І там і тут стисла сполука з Європою...» [13, с.77].

Оригінальними у гносеологічному сенсі були геополітичні погляди Ю. Липи (1900-1944), який займався розробкою так званої «чорноморської доктрини» України. Український дослідник вважав, що «не Схід і не Захід є джерелом України» у її геополітичних змаганнях. На його думку, стратегічним завданням всієї політики на теренах України з давніх часів до сьогодні була оборона саме цієї вісі – Південь – Північ, адже саме ця вісь забезпечувала комунікаційну єдність України з Кримом – ідеальним ключем до панування над Чорним морем. Це пояснює прагнення сучасної Росії до володіння Кримом й розкриває справжні причини великоросійських тверджень про «исконність русской землі». Натомість геополітичну вісь Схід – Захід Ю. Липа відзначав як «найбільш ворожою Україні» і не вважав за можливе розглядати Україну в якості посередника між Західною Європою та Росією [14, с.235-236].

Академічні дослідження «українського національного типу» довели багатоманітний вплив на процес формування української нації тюркського, іранського, арабського, монгольського елементів. У сукупності він залишив слід в інтелектуальній ментальності і психології українців, у культурі яких багато чого такого, що, за словами колишнього директора Інституту сходознавства НАН України, академіка О. Прицака, «не входить у спільну культуру – слов'янську або християнську» [15, с.42].

У період нової історії, знаходячись між католицькою Польщею, православною Росією, Кримським ханством, за яким стояла Туреччина, вона зазнавала геополітичного тиску з усіх боків. Отже, у постійному змаганні за свою політичну й культурну самореалізацію упродовж кількох століть формувалася і розвивалася глибокий шар української національної культури. Зовнішні впливи, пов'язані з процесами полонізації та русифікації, не змогли зруйнувати самобутності української національної свідомості і культури та утвердити в них політичну домінують західного або східного походження.

У новітній історії періоду існування УНР був час, коли вона прагнула захистити свою свободу шляхом встановлення союзницьких відносин з європейськими державами, вбачаючи в них силу, спроможну захистити її від загрози більшовицької Росії. Однак питання «з ким бути» – цей «український політичний гамлетизм» – було вирішено тоді не на користь самостійності України. Подальша асиміляція українського народу була значною мірою наслідком певної фази загальноєвропейського політичного процесу.

Екскурс в історію викликає певні ремінісценції і виявляє якщо не закономірність, то принаймні одну характерну особливість в історичному бутті України: *як тільки розвиток української державності досягає певного рівня самодостатності, вона втрачає свій суверенітет і стає складовою частиною свого*

східного сусіда – Росії. Зовнішнім чинником, що тоді впливав на хід цього процесу, виступала політика західних держав, які негативно ставилися до прагнення України стати рівноправним суб'єктом європейської системи міжнародних відносин.

Геополітичне положення України, що упродовж століть перетворювалась на арену протиборства між різними політичними гравцями, в умовах невизначеності внутрішніх і зовнішньополітичних пріоритетів об'єктивно підштовхувало країну до виконання ролі буфера між Сходом і Заходом. У термінах класичної геополітики українську геостратегію визначають два головні вектори – Євроатлантичний та Євразійський. Специфіка геополітичних координат України полягає в її належності до двох регіонів – Європи та Євразії. При чому в обох регіонах Україна займає периферійне положення, тобто не формує геополітичний простір навколо себе, що почасти обумовлює її пасивну роль у масштабних регіональних процесах. Логіка геополітичного розвитку України така – якщо вона ідентифікує себе як «регіональна периферія», то неодмінно стає «санітарним кордоном» – плацдармом ліберально-демократичного Заходу проти тоталітарної Росії.

Сучасна міжнародна система є якісно іншою так само як і геополітичні умови її формування, тому ризик втрати своєї самостійності та суверенітету не має сьогодні критичної ваги для України. Географічне положення, характер зовнішньополітичних пріоритетів, а також соціокультурна самоідентифікація народу України рятує її від дуалізму в питанні про ставленні до євразійства як моделі суспільного розвитку. За своїми базовими характеристиками Україна належить до європейського цивілізаційного ареалу. Тим більш, що на відміну від російської культурної еліти, яку майже півтори століття приваблює ідея євразійства, позиція українського керівництва однозначна: «Україна це – дім на європейській вулиці, чинник європейської політики».

Якщо зважити на домінуючу українську геополітичну думку, то можна дійти висновку, що більшість вітчизняної наукової спільноти не схильється до ідеї євразійства як підґрунтя для інтеграції пострадянських держав. Так, український дослідник В. Богданович вважає, що «майбутнє України як геополітичного феномена, як суб'єкта міжнародного права, міжнародних політичних і економічних відносин зрештою залежить від ідентичності української політичної еліти» [16, с.102].

Таким чином, геополітичний код України визначається географічним фактором – європейським місцеположенням, відсутністю (на відміну від Росії) «євразійського синдрому», рубіжною біполярністю (між Заходом і Сходом), внутрішніми та зовнішніми векторами, що забезпечують баланс національних інтересів. Політична складова коду має відбиток історичної спадщини – поділу України на Лівобережну та Правобережну. У соціокультурному та конфесійному вимірі сучасна Україна зберігає багатополарність титульного етносу. Зовнішньополітичний фактор має переважно одновекторну спрямованість і покликаний забезпечити входження України до євроатлантичної спільноти з метою участі в системі колективної безпеки під егідою НАТО.

Геоенормативний код України пов'язаний із забезпеченням її вступу до спільноти європейських держав з метою участі в інтеграційних процесах у рамках Європейського Союзу. Напередодні проголошення незалежності Україна відповідала макроекономічним показникам середньої держави і за обсягом ВВП серед республік колишнього СРСР поступалась тільки Російській Федерації. Нині Україна на рівнем ВВП на душу населення займає одне з останніх місць у Європі поряд з Албанією та Молдовою. Упродовж останніх років зовнішньоекономічна діяльність характеризується зростанням від'ємного сальдо та зовнішнього боргу. Поєднання влади та капіталу створило модель приватного бізнесу на державних ресурсах, що є нелегітимним відповідно до норм європейського права.

Однак, справа не в геополітичній дилемі Захід-Схід, а в спроможності української держави та українського суспільства в цілому обстоювати свої життєво важливі інтереси, в тому числі, і на міжнародній арені. Якщо виходити з реальності, а не із задекларованих принципів та відповідних доктрин, то Україна за часи незалежності фактично прогнала свої геополітичні та геоенормативні «війни». Відбулось це тому, що був порушений баланс основних векторів зовнішньої політики української держави, втрачені переваги комунікаційного рубіжного співробітництва та час для проведення суспільної модернізації. Як наслідок – стагнація науково-технічної бази виробництва, промислового й аграрного секторів економіки, падає життєвий рівень населення. І все це відбувається в умовах, коли євроатлантичне співтовариство відверто демонструє свою індіферентність до євроатлантичних прагнень політичного істеблішменту України. Питання про членство України в ЄС Брюссель трансформувало у так зване «Східне партнерство» – оновлену версію Європейської політики сусідства (ЄПС), яку було поширено на нашу країну в 2004 р.

Стає очевидним, що «європейська мрія» та євроатлантична стратегія України наражаються на протидію факторів, пов'язаних насамперед із внутрішньою й міжнародною нестабільністю. При цьому слід мати на увазі, що рівень євроінтеграційної геополітичної та соціокультурної свідомості українського суспільства залишається дуже низьким. Так, за даними соціологічних опитувань, більшість громадян України не відчувають себе європейцями і не усвідомлюють свою належність до культури та історії Європи. Лише третина (32,4 %) опитаних тією чи іншою мірою ідентифікують себе як європейці, а 60,5 % – не вважають себе причетними до європейської спільноти [17, с.60].

В умовах глобальної економічної кризи дія цих системних чинників багатократно посилюється, що створює ефект політичної біфуркації, внаслідок чого передбачити подальші траєкторії розвитку країни стає практично неможливим. Відтак небезпідставним є питання про доцільність продовження обраного курсу та

раціональність альтернативних напрямів зовнішньополітичної і економічної стратегії. У найближчій перспективі Україна не може розраховувати на те, щоб перебрати на себе роль регіонального лідера, проте її об'єктивні геополітичні параметри дають їй можливість будувати стосунки з іншими країнами на умовах партнерства». Є підстави стверджувати, що роль країни-партнера найбільш відповідає інтересам України на початковій межі третього тисячоліття.

Становище України в міжнародній системі координат у добу глобальної кризи досить адекватно ілюструють матеріали Світового економічного форуму (WEF) про конкурентоспроможність країн світу. Вони були опубліковані у вересні 2009 року під назвою «Глобальний огляд конкурентоспроможності за 2009-2010 рр.». У рейтингу, що охоплює 133 країни світу, Україна посіла 82-е місце, що на десять позицій нижче її минулорічного показника. Сусідами України в цьому рейтингу стали Гамбія і Алжир, відповідно, 81-е та 83-є місця.

Серед країн СНД Україна випереджає Вірменію (97), Таджикистан (122) і Киргизію (123). Росія у цьому списку займає 63-ю позицію, Азербайджан 51-у, Грузія 90-у, Литва 53-ю, Латвія 68-у, а лідером серед держав колишнього СРСР стала Естонія – 25-е місце. Найбільш конкурентоспроможними були визнані Швейцарія, яка посунула США на друге місце, а також Сінгапур, Швеція і Данія.

У звіті зазначалось, що погіршення конкурентоспроможності України зумовлено падінням попиту на експортну продукцію, знеціненням гривни та руйнацією її фінансово-банківської системи. Економіку України пропонувалось реформувати у таких напрямках, як інституціональне середовище (120-е місце), укріплення фінансових ринків (106) і підвищення ефективності товарних ринків (109) [18].

Цей «новий» рейтинг України віддзеркалює водночас і оцінки інвесторів стосовно перспектив інвестування України. У першому півріччі приплив прямих іноземних інвестицій в Україну скоротився більш, ніж втричі. Зазначимо, що це загальна тенденція для усього регіону Східної Європи і країн-членів СНД.

За таких обставин можна говорити про системну кризу ринкової економіки та ліберальної демократії англосаксонського зразка. У цьому зв'язку особливого значення набуває питання про шляхи вестернізації, зокрема, про необхідність запозичення Україною її неоднозначного за своїми наслідками досвіду.

Якщо ставити питання таким чином: або Захід, або Схід, то вибір шляхів ефективного розвитку буде свідомо обмеженим в геополітичному і нераціональним у соціальному відношенні. Для України важливим у сенсі використання досвіду модернізації західної та східної суспільних систем є визначення механізмів взаємодії національної культури з такими, що впродовж століть знаходились з нею у продуктивній взаємодії. Саме такий підхід є найбільш вірогідним варіантом конструктивної відповіді на ті загрози і труднощі внутрішнього та зовнішнього характеру, з якими останнім часом зустрічається Україна.

Органічний симбіоз західної і східної моделі суспільної модернізації в умовах інтенсифікації транснаціональних відносин має незаперечні переваги. Зберігаючи у своїй основі європейські цінності, він запобігає некритичному засвоєнню всього того, що виробила в соціокультурній сфері західна цивілізація. Активне «західництво», тобто орієнтація на індивідуалізм, нічим не обмежений технічний прогрес і зростання споживання, у сукупності посилюють соціальну напругу та послаблюють життєздатність суспільства.

Важливість геополітичної ідентичності в реалізації національних інтересів, зокрема в сфері зовнішньої політики, є очевидним фактом. Однак питання про те, як відбувається трансформація геополітичної ідентичності в умовах глобалізації, потребує комплексного наукового дослідження. Відомо що, глобалізація з її новими суб'єктами, серед яких слід відзначити наднаціональні структури, трансформує геополітичну ідентичність держав-націй. Даний процес почався з ерозії інституту державного суверенітету і згодом став однією з причин активізації транснаціональних відносин. При цьому інтенсивний розвиток транснаціональних відносин значно обмежив роль геополітичних чинників у зовнішній політиці. *В умовах глобалізації для здійснення ефективної зовнішньої політики набагато більш важливими є фактори, що пов'язані не з географічним розташуванням держави та її територіально-просторовими характеристиками, а з комплексом соціально-економічних та інформаційно-технологічних чинників, які притаманні постіндустріальному суспільству.* Прикладом успішної модернізації, в тому числі і завдяки проведенню ефективної зовнішньої політики, є досвід доволі різних за своїми географічними характеристиками, ресурсним потенціалом та суспільним ладом Китаю, Південної Кореї, Сінгапуру та В'єтнаму. Напевно мали рацію відомі американські економісти Л. Туроу та В. Леонтьєв, які ще на початку 90-х років минулого століття закликали діловий світ Заходу вчитися у японців і корейців «грати за їх правилами».

Зрозуміло, що і для України забезпечення соціальної модернізації лише завдяки використанню геополітичних факторів не є раціональним з погляду її історичного досвіду боротьби за незалежність. Цей досвід показав, що дилема українського «політичного гамлетизму» – «з ким бути» часто-густо ставала на заваді самостійності та незалежності. *Свої подальші геополітичні та гео економічні змагання Україна повинна здійснювати, спираючись на стратегію національного розвитку та національну ідентичність, враховуючи власний досвід розбудови державності, а також використовуючи кращі зразки європейської та інших ефективних моделей суспільної модернізації.*

Функції глобалізація у цьому сенсі полягають в тому, що вона створює додаткові умови для запозичення та раціонального використання іноземного досвіду модернізації.

Україна як середня регіональна держава, що межує із Сходом та Заходом, з об'єктивних причин мусить здійснювати позаблокову геополітичну стратегію. Віддавати перевагу одному з напрямів є нераціональним і небезпечним, оскільки це може привести Україну до стратегічної конфронтації з одним із двох «центрів сили», а також до геополітичного та гео економічного регресу. Сучасна зовнішня політика України має ґрунтуватися на засадах оптимальної багатовекторності, що інституціонально та функціонально пов'язано з перетворенням її на самостійного гравця в системі міжнародно-політичних координат Євразії.

Курс на позаблокову політику з метою недопущенню нових розподільних ліній в Європі свідчить про те, що Україні доведеться зіграти важливу роль у збереженні міжнародного балансу та недопущенні протистояння між Росією та НАТО у майбутньому. Подолати еventуальні загрози геополітичної конфронтації в Євразії Україні допоможе поновлення корпоративних відносин з її головним торгово-економічним партнером, а також реалізація нової зовнішньоекономічної стратегії на міжнародній арені. Результатом такої корпоративної стратегії стане соціально-економічна модернізація української держави і довгоочікувана стабільність у відносинах між основними гравцями на пострадянському геополітичному просторі.

У контексті вищезазначеного можна зробити висновки, які спрямовують на рішення наступних завдань:

- орієнтація на геополітичну ідентичність і геополітичні інтереси України як визначальні фактори державотворення та зовнішньополітичної діяльності;
- проведення масштабної суспільної модернізації, яка потребує врахування наслідків трансформації геополітичної ідентичності та геополітичних інтересів України під впливом глобалізації;
- продовження курсу на реалізацію системи національної оборони та безпеки в контексті базових геополітичних інтересів України;
- набуття асоційованого, а згодом повноправного членства в Європейському Союзі має бути оптимальним стратегічним пріоритетом на сучасному етапі розбудови держави;
- участь у формуванні системи європейської системи колективної безпеки та продовження конструктивного співробітництва з НАТО за умов дотримання Україною політики позаблоковості;
- прискорення процесу комплексного адаптування країни до європейської системи суспільно-правових відносин;
- здійснення заходів, спрямованих на подолання ризиків євроінтеграції;
- набуття статусу асоційованого члена ЄврАзЕС у межах, які дозволяють рухатись євроінтеграційним курсом;
- активізація регіонального комунікаційного співробітництва у форматі Україна – Білорусь – Росія;
- розширення політико-правових можливостей для участі в євразійському торговельно-економічному, інноваційно-технологічному та інвестиційному співробітництві;
- подальший розвиток торговельно-економічного співробітництва з країнами Чорноморсько-Каспійського регіону, ОЧЕС і ГУАМ з метою створення євразійського транспортного коридору;
- опрацювання заходів щодо вступу України у Форум Азія – Європа (АСЕМ) та Шанхайську організацію співробітництва (ШОС).

Дані положення частково знайшли відображення в проєкті Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», який був внесений Президентом України та згодом ухвалений Верховною Радою України.

Джерела та література

1. Zakaria F. The Post-American World / F. Zakaria. – N.Y.: W.W. Norton & Company, 2008. – 292 p.
2. Анненков В.И., Баранов С.Н., Важнов В.Ю., Лаптев В.Б., Сергеев Н.А. Безопасность России: геополитические и военно-политические аспекты / В.И. Анненков, С.Н. Баранов, В.Ю. Важнов, В.Б. Лаптев, Н.А. Сергеев. – М.: РУСАВИА, 2006. – 432 с.
3. Стратегия и проблемы устойчивого развития России в XXI веке / Под ред. А.Г. Гранберга, В.И. Данилова-Данильяна, М.М. Циканова, Е.С. Шопхоева. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. – 414 с.
4. РИА «Новости». – 2005. – 23 февр.
5. 2000. – 2010. – 21 мая.
6. Чекаленко Л.Д., Федуняк С.Г. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів) / Л.Д. Чекаленко, С.Г. Федуняк. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. – 464 с.
7. Новая русская доктрина: Пора расправит крылья / Аверьянов В.В. и др. – М.: Яуза; Эксмо, 2009. – 288 с.
8. Процеси формування регіональної ідентичності України як чинник її зовнішньої політики в галузі безпеки / Автореф. дис. канд. політ. наук: 21.01.01 / Т.С. Стародуб; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. – К., 2005. – 24 с.; Геополітичні ідеї в Україні: джерела та еволюція / Автореферат дис. канд. політ. наук: 23.00.01 / А.В. Луценко; Нац. педагог. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2009. – 16 с.; Дергачев В.А. Геополитика / В.А. Дергачев. – К.: ВИРА – Р, 2000. – 448 с.; Гальчинський А. Україна на перехресті геополітичних інтересів / А.С. Гальчинський. – К.: Знання України, 2002. – 180 с.; Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: Кол. монографія / За ред. Ф.М. Рудича. – К.: МАУП, 2002. – 488 с.; Мадиссон В.В. Сучасна українська геополітика: навч. посіб. / В.В. Мадиссон, В.А. Шахов. – К.: Либідь, 2003. – 176 с.; Кудряченко А.І., Рудич Ф.М., Храмов В.О. Геополітика: Підручник / А.І. Кудряченко, Ф.М. Рудич, В.О. Храмов. – К.: МАУП, 2004. – 296 с.; Шепелев М.А. Геостратегія постєвразійства и современная украинская геополитика / М. Шепелев // Грани. – 2000. – №6; Антонюк О. Державна самоідентифікація України в процесі реалізації національних інтересів / О. Антонюк // Персонал. – 2007. – №7, 8.

9. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української ідентичності в умовах глобалізації / Н. Пелагеша. – К.: НІСД, 2008. – 287 с.
10. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? / М. Грушевський. – К.: Знання України, 1991. – 240 с.
11. Лисяк-Рудницький І. Історичне есе / І. Лисяк-Рудницький. – К.: Основи, 1994. – Т.1. – 554 с.
12. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України / С. Рудницький. – Львів: Світ, 1994. – 416 с.
13. Валевський О.Л. Структура геополітичних інтересів України. / О.Л. Валевський, М.М. Гончар. – Вип.45. – К.: НІСД, 1995. – 95 с.
14. Крисаченко В.С. Україна: природа і люди / В.С. Крисаченко, О.І. Мостяев. – К.: Ін-т філософії НАН України, 2000. – 623 с.
15. Шергін С. Захід або Схід? Яким буде вибір / С. Шергін // Політика і час. – 1994. – №11. – С.40-47.
16. Богданович В.Ю. Воєнна безпека України: методологія дослідження та шляхи забезпечення / В.Ю. Богданович. – К.: Тираж, 2003. – 322 с.
17. Пелагеша Н. Українська національна ідентичність: шляхи європеїзації / Н. Пелагеша // Стратегічні пріоритети. – 2008. – №3. – С.60-67.
18. Украина стала соседом Гамбии и Алжира // Комерсант-Украина. – 2009. – 9 сентября.

Шергин С. А. Трансформация геополитической идентичности Украины в контексте украино-российских отношений

Статья посвящена анализу процесса трансформации геополитической идентификации Украины в контексте развития украинско-российских отношений. Особое внимание уделяется проблеме влияния глобализационных процессов на характер изменений геополитической идентичности Украины в XXI в.

Ключевые слова: геополитическая идентификация, геополитическая идентичность, трансформация, глобализация, двусторонние отношения.

Shergin S. A. The Transformation of Ukraine's geopolitical identification in the context of Ukraine-Russia relations

The article is devoted to the analyses of transformation of Ukraine's geopolitical identification in the context of relations with Russia. Special attention is paid to the issue of Ukraine's geopolitical identity changes under impact of globalization.

Key words: geopolitical identity, geopolitical identification, transformation, globalization, bilateral relations.